

Religie is kunst & Kunst is religie

Narziss Goldmund

INHOUD

3	Inleiding
7	Alles is geloof
7	Het heersende geloof
11	Boeddhisme
13	Ervaren zonder geloven
13	Het loslaten van geloof en geloof als manier om los te laten
16	Het kunstzinnige dier
17	Verbeelding en werkelijkheid
19	Van verbeelding tot opdracht
21	Opdracht en initiatie
23	Initiatie en gemoedstoestand
25	De evolutie van religieuze en artistieke inspiratie
25	Verlichting
28	Christendom en Verlichting
28	De wetenschap als ervaring
29	Entzäuberung der Welt
29	De natuur in Verlichting en Christendom
33	Bomen en onsterfelijkheid, zonde en verlossing
33	Afsluiten na Genesis

Inleiding

Voor u ligt een begeleidend schrijven bij de tentoonstelling *Religie is kunst & Kunst is religie*.

Uitgangspunt bij al mijn werk is deze definitie van cultuur: Het samen vorm en betekenis geven aan het mens zijn. In iedere tijd geven we weer op een nieuwe manier vorm aan de cultuur. De cultuur omvat alles. Het is geen onderdeel, zoals het tegenwoordig vaak wordt gebruikt, als een post op de begroting of een katern in een krant. Nee, het is de betekenis zoals de antropoloog eraan geeft die andere culturen onderzoekt. Het hele reilen en zeilen: religie, economie, kunst, wetenschap, et cetera, alles valt er onder.

Uitgangspunt is dat iedere betekenis die wordt gegeven aan fenomenen binnen een cultuur, net zoveel zegt over de waarnemer als over hetgeen wordt waargenomen.

Alle zin is verzonnen
Alle zonde bedacht
Erachter schijnt het goddelijke

Mijn waarnemingen zeggen daarmee ook gelijk van alles over mijzelf. Uw reacties tijdens het lezen zeggen van alles over úzelf. Allen zijn wij namelijk gelovig, overtuigd van bepaalde waarheden, levend met onze wereldbeelden.

Zelf ben ik van mijn geloof gevallen. Het geloof in De Rede, de kerk wiens Bijbel in de Verlichting werd geschreven. Zoals iedere denker die van zijn geloof valt, voel ik de behoefte om mijn medemens mee te nemen in mijn val. Wanneer men valt, wanneer men de deuren van de twijfel openzet, beziet men een enorme

ruimte. Om deze ruimte te durven betreden heeft men leraren en leringen nodig. Nieuwe overtuigingen, nieuwe waarheden. Als je heel bang bent grijp je je wellicht vast in een nieuwe leer. Dat heb ik hopelijk niet gedaan, dat moet de tijd nog tonen.

Het beeldende werk dat ik toon in deze tentoonstelling kun je zien als een illustratie bij deze tekst of andersom. Beter nog is om alles te zien als een ruimtelijke collage. Een opgespannen betekenisveld waar men doorheen kan bewegen.

Ik keer hiermee in zekere zin terug naar de traditie van de mystagogie. De mystieke agogie ofwel mystieke overdracht. Dat klinkt nogal pretentius maar gelukkig geloof ik niet bescheidenheid. In deze traditie zijn symbool en beeld belangrijke vormen van overdracht. Symbolen hebben immers de mogelijkheid zichzelf laag voor laag te tonen, zij zenden die boodschap die de ontvanger in staat is te ontvangen op dat punt in diens ontwikkeling. Als maker van de symbolen ben ik zelf niet per se bekend met deze lagen, ik ben geen leraar die eigen kennis overdraagt. De beelden geven mij zelf ook telkens nieuwe reflecties. Mystagogie leunt op de idee dat het er niet om gaat kennis van buiten naar binnen te krijgen, maar om mensen te begeleiden naar de kennis of bron die in hen zelf zit. Van binnen naar buiten. Subjectiviteit is het uitgangspunt. Subjectieve uitwisseling, de uitwisseling van subjectieve waarneming is de bescheiden grondhouding. Dat is veel spannender dan de zich te verschuilen achter de pretentie van objectiviteit, maar wel veel rijker. Levendiger.

Alles is geloof

Waar je bij het schrijven al gauw achter komt is hoe ontoereikend woorden zijn. Zeker begrippen als geloof en religie wekken sterk verschillende, vaak geladen connotaties op. Ik weet niet of ik voldoende consequent ben in mijn woordgebruik, vast niet, maar dat weerspiegelt wel het verschil in de betekenissen voor verschillende mensen en in verschillende contexten. Wanneer ik het over religie heb, heb ik het over het algemeen niet over kerken, instituten, hiërarchiën, dogma's, morele kaders en dergelijke. Het gaat om religie sec als in het zich verhouden tot het geheel. Bij geloof heb ik het meestal over wereldbeeld, kosmologie of overtuiging.

Het heersende geloof

Waarom heb ik het in de titel over religie en niet over spiritualiteit? Spiritualiteit heeft minder een historische connotatie, het gaat vaak meer over de zoektocht van nu. Mijn werk en dit schrijven resoneren duidelijk met een historische context, met de menselijke tocht door de eeuwen heen. Symbolen slijten in met de jaren, krijgen hun gewicht met de generaties. De verhalen waar het om gaat zijn de eeuwenoude verhalen die ons telkens blijven aanspreken, omdat ze de fundamenten van de cultuur zijn geworden. Zelfs al representeren ze voor iemand juist de leugenachtigheid of onzin binnen een cultuur, ze blijven referentiepunt. Met name de scheppingsverhalen bepalen het beeld van onze kosmos: hoe het in elkaar zit en waar het om draait in het leven. Dat geldt in zekere zin niet anders voor Genesis dan voor de Big Bang theorie. In de praktijk hebben mensen denk ik slechts vage idee-

en over hoe de zaak werkt, een soort menging van allerlei populaire, versimpelde versies van theorieën, of die nu theologische of natuurkundige oorsprong hebben. Verhalen kun je het beter noemen. Deze verhalen veranderen met de tijd en kun je zien als modes of trends, stromingen. De Rede heeft hier niks aan veranderd, in tegenstelling tot de hoogstaande verwachtingen. Mensen maken van zelfs de meest heldere theorieën en duidelijke taal toch weer wat anders. Het Christelijke "gij zult niet doden" is daarvan een mooi voorbeeld, wie trok hier zich ooit wat van aan? Dergelijke morele uitspraken zijn wat mij betreft ook niet interessant, ze hebben geen invloed op de kosmologie, op het beeld van wat we hier op aarde doen. Een beeld van een God die ergens op een wolk zit en iedereen in de gaten houdt heeft daar duidelijk wel invloed op. Een theorie die zegt dat de kosmos bestaat uit dode materie heeft ook een sterke invloed op ons moderne wereldbeeld. De Big Bang theorie vormt ook een duidelijk beeld, we zien een knal voor ons. Ook wordt hier meteen duidelijk dat we de mist in gaan, want een dergelijk Big Bang is bijna onvoorstelbaar: ruimte en tijd zitten nog in elkaar opgesloten immers, de knal vindt nergens plaats. Is dat minder vaag dan de meeste scheppingsverhalen?

Beelden en verhalen vormen kortom onze wereldbeelden, onze kosmologieën. Deze beelden en verhalen zijn kunstwerken, gemaakt door kunstenaars al dan niet avant-la-lettre. De grotschilderingen zijn kunstwerken, de Bijbel is een kunstwerk, de muurtekeningen van aboriginals en de bijbehorende muziek zijn kunstwerken. En waarom zou de Big Bang theorie

Kosmologie van Aristoteles

geen kunstwerk zijn eigenlijk? Omdat het proces of de methodiek van creatie verschillend is? Het is net zo goed een product van de verbeelding, langs een andere weg ontstaan dan de meeste kunst. De vroegere kosmologie van Aristoteles was weinig anders dan de Big Bang theorie, men maakte een model van de werkelijkheid, een verbeelding. Dit werd een tijdje verdedigd en toen kwam er weer een ander model. Zo zal het de Big Bang ook vergaan. Met de blik van vandaag kijken we naar de kosmos van Aristoteles als naar een kunstwerk. Zelfs al is de Big Bang theorie het resultaat van pure wiskunde, onder het volk wordt het verbeelding en wellicht tegen wil en dank worden de scheppers van de theorie alsnog kunstenaars.

Voor de Westerse mens die is grootgebracht binnen het Verlichtingsdenken is dit allemaal wellicht teleurstellend en men zal weigerachtig reageren. De mythe van De Vooruitgang zit immers in de weg. Moderne wetenschappers op één lijn stellen met grotschilders en bijbelschrijvers? Dat is natuurlijk blasfemie in de Verlichtte Kerk. Maar waarom denken wij toch zo anders te zijn dan de mensen voor ons? Er is niets dat op innerlijke verschillen wijst, alleen uiterlijk zijn de verschillen groot: de gebouwen, machines en spullen die ons omringen suggereren verandering. Loop een stam binnen die leeft in de steentijd en je kunt je er prima toe verhouden. Adopteer er een kind en het groeit op als een modern mens. Omdat je een volk kunt onderwerpen, ben je er nog niet superieur aan.

Zo komen we van beelden naar verhalen. Het verhaal van onze tijd is dat van vooruitgang. Het is ons geloof.

We denken dat technologische ontwikkeling dit geloof van bewijzen voorziet. Maar we zien alleen maar ontwikkeling, verandering. Het vooruitgang noemen is een keuze, een oordeel. Je kunt de geschiedenis ook precies omgekeerd lezen als achteruitgang afhankelijk van je standpunt. Atoombommen, lange levensduur, medicijnen, televisie, klimaatverandering, voedselzekerheid, luchtvervuiling, smartphones. Alleen ontwikkelingen, maar meer niet. Ze zeggen niets over vooruitgang van het geheel, alleen als je erin geloofd. 'Maar ik wil het hebben', denken mensen, dus is het vooruitgang voor mij als ik het heb. Dat is waar. Maar alleen omdat je gelooft dat je er wat aan hebt om het te hebben. Daarom zal het ook met hand en tand verdedigd worden, want geloof wil men verdedigen omdat het zin en houvast geeft aan het eigen leven. Zeker wanneer men ouder wordt en het hele leven heeft gegeven aan dit geloof in God of Rede, is het te pijnlijk om nog met een open geest te kijken. Alleen de twijfelaars, de vragenstellers, blijven open staan, zij zijn de verwerpelijke helden van ieder tijdperk, levend aan de rafelranden van de maatschappij.

Vooruitgang is onze bezigheid van het moment, hetgeen onze aandacht heeft. Een morele betekenis heeft het vanuit dat geloof gezien: het is goed. Van buiten bezien is het gewoon een geloof. Het geloof in de ratio en vooruitgang is geïnstitutionaliseerd. Bijna ieder instituut legt zijn gelofte af aan dit geloof. Van milieuactivist tot wapenhandelaar.

Het oude verhaal, dat je door goed of slecht gedrag in de hemel of hel kunt komen is al behoorlijk ver-

sleten geraakt, maar het heeft toch grotendeels de Verlichting overleefd. We zijn kinderen van deze twee verhalen.

Om kort te gaan zou je kunnen zeggen dat het christelijke verhaal ons vertelt dat we tijdens het leven in 'een proeftijd' zitten, dat we niet vanzelfsprekend welkom zijn op aarde of daarna in de hemel. Het is niet vanzelfsprekend van jezelf te houden of je deel te voelen van het geheel.

Het Vooruitgangsverhaal geeft vervolgens invulling aan wat we dan kunnen doen om aan de proeve te slagen. We stressen ons daarom allemaal uit de naad om te slagen voor de proef en we juttten anderen op hetzelfde te doen.

Is het dan alleen maar ellende? Juist niet, want door de zaak te ontmaskeren ontstaan er nieuwe mogelijkheden en kunnen we weer vrij bewegen, zonder door deze wereldbeelden te worden beperkt. Een revitalisering, een heropleving, een renaissance, een wedergeboorte wordt mogelijk.

Boeddhisme

Er is een fundamenteel verschil tussen sommige levensbeschouwingen of kosmologieën uit het Oosten ten opzichte van die waar we in het Westen mee gewoon zijn. Daarbij overigens de opmerking dat dat niks met de geografische plaats te maken hoeft te hebben, het Oosten kent ook levensbeschouwingen als het Confucianisme, die vergelijkbaar zijn met de Westerse. Ik beperk met voornamelijk tot Boeddhisme zoals ik dat ken.

Waar het nu om gaat is die Oosterse levensbeschou-

wingen fundamenteel niet op verhalen of beelden leunen, maar op ervaring en oefening. Meditatie met name, maar ook zeker fysieke oefeningen. De grens tussen fysieke en geestelijk oefening kent men zo niet in deze levensbeschouwingen.

Deze levensbeschouwingen hebben verbetering van de menselijk ervaring als uitgangspunt. Net als een mens dat leert tennissen, wordt er geoefend. Zowel in de zin van letterlijke oefeningen als in de zin van geoefend in de praktijk van het dagelijks leven. Begeleiding bestaat uit het geven van de oefeningen en de bespreking van ervaringen en inzichten.

Het morele kader wordt niet afgeleid van een verhaal over goed en kwaad. Het morele kader ontstaat door oefening en ervaring en daar uit voortkomende inzichten. Men gaat ervaren wat wel of niet goed is voor zichzelf. Het is dus een fundamenteel subjectieve moraal, niet overgenomen. Men gaat ervaren dat wat goed voor de ander is, ook goed is voor zichzelf en vice versa. Zonder dat hier een extern oordeel of moralisme voor nodig is, kun je met alleen maar oefenen komen tot gedrag waar iedereen beter wordt, zonder dat dit gedrag beschreven hoeft te worden op enig moment. Geen verhalen dus. Geen voorschriften. Ze komen overigens wel voor ook in het Boeddhisme, er is wel een leer, ook via verhalen. Maar de toetsing zit hem meer in de ervaring. Zonder de zaak te idealiseren overigens, in Oosterse landen zie je ook dat veel mensen die Boeddha als een God zien, bij wie ze een wit voetje willen halen.

Na dit intermezzo over moreel kader, is het vooral

belangrijk om te noemen dat de methodes in het Boeddhisme, ik denk dan vooral aan Vipassanna meditatie, de beoefenaar dichterbij de 'eenheidservaring' brengen, de mystieke ervaring, de religieuze ervaring, de artistieke ervaring, de numineuze ervaring, de stilte, hoe je het maar wil noemen. Waar dergelijke ervaringen binnen de westerse religieus-artistieke context uitzondering zijn - explosies in het bewustzijn -, zijn die ervaringen binnen de Boeddhistische context iets dat toeneemt met oefening.

Waarom is dit relevant voor het onderwerp van dit stuk? Omdat de menselijke ervaring nu juist uitgangspunt vormt voor het scheppende. Bijzondere mystieke ervaringen vormen een belangrijke bron van religieuze én artistieke inspiratie. Voor mijzelf geldt dit ook zeker. Dergelijke buitengewone ervaringen zijn naast inspirerend; disruptief. Ze breken met hoe je de wereld altijd hebt gezien en je krijgt dus een nieuw perspectief, dat aanzet om nieuwe wegen te zoeken of scheppen.

Het is denk ik moeilijk iets van religie te begrijpen als je niet de kracht kent van dergelijke ervaringen, die naar mijn idee aan de basis staan van alle religies. Het maakt daarbij niet uit of de bron van die ervaring spontaan was, door meditatie of door bijvoorbeeld geestverruimende middelen of handelingen.

Ervaren zonder geloven

Waar het in dit stuk om gaat is niet om een waarheid te presenteren, een nieuw geloof. Dat zou ook tegenstrijdig zijn, omdat ik er juist van overtuigd ben dat de waarheid zich niet laat omschrijven. Wel kun

je waarheid ervaren is mijn ervaring. In een schilderij van Vermeer, in een muziekstuk, in de natuur, in intiem vertraagd contact, door het uitzicht op een berg, de aanraking van een kind, in de blik van een Hert in het bos. De kunst leent zich er bij uitstek voor hier iets van over te dragen. Religie in zijn oorsprong heeft naar mijn onbescheiden mening, vrijwel dezelfde functie. De waarheidservaring op het pad van mensen te brengen. Het mysterie op het pad van mensen te brengen kun je ook zeggen. Want dat is volgens mij wel ongeveer hetzelfde, contact voelen met het mysterie en een waarheidservaring hebben. Religie in de basis, heeft naar mijn idee dus de functie van het laten ervaren van het mysterie. Als ik naar Gregoriaanse zang luister, dan zie ik dat passen in dat rijtje. Een mooi verteld (Bijbel)verhaal laat je ook heel even door het sleutelgat kijken, even kan daar contact zijn met een wereld, een kosmos, die tijdloos is. Het draaien van de Derwisjen, de laag zingende boeddhistische monniken, allemaal resoneren ze met een groter zijn, waar we deel van uitmaken. En of Gregoriaanse zang nu kunst of religie is, wie zal het zeggen? Wel, dat probleem is nu dan in ieder opgelost, want deze scheiding was slechts verzonnen.

Het loslaten van geloof en geloof als manier om los te laten

Het lastige van het woord geloof is dat het twee tegenovergestelde betekenissen (en bijbelvertalingen uit het Grieks) heeft. Aan de ene kant geloof, als in geloven in dat iets feitelijk waar is. Een wereldbeeld-geloof. Dingen zijn zus en niet zo. Daartegenover geloof als gemoedstoestand van ver-

trouwen. De laatste betekenis komt denk ik dicht bij overgave.

Je zou kunnen beargumenteren dat als men door een leer tot de gemoedstoestand van vertrouwen kan komen, ook al is de wereld dan plat in die leer, dat men beter af is dan met een ronde bol zonder vertrouwen te leven (tenzij het een zeevaarder betreft...). Want wat is nu belangrijker, je gemoedstoestand of de feiten?

Sinds De Verlichting, vanaf wanneer het beheersen van de omgeving steeds verder is mogelijk gemaakt, lijkt de tegenstelling tussen 'geloven in' en vertrouwen nog groter te zijn geworden. Het gaat nu nog meer tussen onder controle houden of vertrouwen.

Wat we wellicht niet konden voorzien toen het Verlichtingsproject begon is dat de poging tot beheersing leidt tot spanningen bij de mens. Dat beheersing en controle zelf een gemoedstoestand veroorzaken. Misschien komen we er zelfs achter dat beheersing spanning is.

De Verlichting eindigt wanneer we tot de conclusie komen dat het in het leven niet gaat om de feiten, maar om de gemoedstoestand waarin we ons levend voelen, om de ervaring van het leven zelf. Of je daarbij nu gebruik maakt van de metafoer God of niet, zelfs dat is eigenlijk niet van fundamenteel onderscheid.

Het kunstzinnige dier

Onderzoekers dateren de eerste gevonden kunstuiting, de Venus van Tan-Tan, tussen de 500 en 300 honderdduizend jaar geleden. Nog van voor de opkomst van de Homo Sapiens. Er zijn nooit mensen geweest die geen kunst maakten in de gehele geschiedenis. In het geval van Tan-Tan hebben we het over 'fysieke' kunst, het is onmogelijk iets te zeggen over muziek of dans uit de vroegste tijden.

Het is natuurlijk ter discussie wanneer iets kunst is, maar als we zeggen dat een voorwerp geen praktisch nut had was het dan wel kunstzinnig dan wel religieus van aard. Op zich kunnen we 'spel of vermaak' ook niet uitsluiten. Waar het nu om gaat is dat de mens fundamenteel een verbeeldend wezen is. Meer nog dan talig zou ik zeggen, omdat taal in feite gezien kan worden als een subcategorie of een methode zelfs van verbeelding. Taal omschrijft.

Vaak hebben denkers de neiging om een nadruk te leggen op wat ons dan mens maakt ten opzichte van een dier, bijvoorbeeld vanwege taal, tranen of humor. Maar ik zie daar geen heil in. Alsof het belangrijk is ons anders te voelen dan andere wezens. Het tegendeel zou ik willen propageren, laten we ons dier voelen, verbonden met de andere dieren. Dat is wat de grotschilderingen bij mij ook oproepen, een enorm ontzag voor die geweldige dieren die die mensen omringden.

Je ziet vaak allerlei verklaringen bij grotschilderingen – dat die dieren belangrijk waren voor de jacht en daarom geschilderd werden bijvoorbeeld. Je ziet een enorme behoefte bij de mens van nu om de zaak te

rationaliseren, er moet overal een verklaring voor zijn. Misschien komt die behoefte ook wel uit het Vooruitgangsgeloof voort. Wij, de mens die verder is, moet de mens van toen gemakkelijk kunnen doorgronden. Het doet me denken aan een verhaal over Engelse taalkundigen in de koloniale tijd. Die lieten zien dat de talen van primitieve volkeren veel eenvoudiger waren. Op een dag echter stuitte ze op een taal die veel complexer was juist dan het Engels en ze moesten allerlei uitwegen verzinnen om toch het Vooruitgangs-uitgangpunt in stand te houden. Een mooi voorbeeld waaraan je ook ziet dat wetenschap vaak helemaal niet rationeel is, omdat de waarheid waarvoor bewijzen worden gezocht al vooraf vastligt. Er is – onbewust - een bovenliggend concept dat de waarheidsvinding bepaalt. Dat concept spiegelt de verlangens van het ego of de identiteit van een groep af. Maar goed, we wijden uit. Terug naar de grotschilderingen. Ontzag voor de schoonheid van de dieren en de wereld, dat zie ik erin. Dat ontzag voor de wereld om je heen voelen, dat is misschien wel het grootste gemis voor de moderne mens. Die natuur echt zien, echt ervaren, dat is een ongelooflijk krachtige gewaarwording. Maar daarvoor moet je wel een leeg hoofd hebben.

Vorig jaar heb ik een keer MDMA genomen, op het strand, de zon ging net onder in een paars vlammenhemel. Er stond een stevige wind en over het hele strand stooft het zand, in allerlei golvende ritmes. Een ongelooflijke verwondering over de schoonheid van de natuur nam bezit van mij en de vriend met wie ik was. Ik zag een meeuw stilhangen in de lucht en een beetje spelen met de wind. Opeens drong een besef

tot me door: deze meeuw had helemaal geen doel, hij was daar gewoon. Hij was gewoon lekker een beetje aan het vliegen. Wauw, wat was dat een inzicht. Het is waarschijnlijk moeilijk over te dragen, maar opeens stortte het beeld in van het dier als overlever. Over bovenliggende waarheidsconcepten gesproken. Ik zag opeens de meeuw, ik zag de meeuw zoals deze was. Alleen zoals deze was. Zonder verhaal, zonder logica, zonder ja, hoe zal ik het zeggen, zonder dat deze meeuw ergens in hoefde te passen. De meeuw was er alleen voor zichzelf, hij was vanzelfsprekend, hij was nergens naar onderweg of bestond nergens toe anders dan zijn eigen zijn. Zoiets moeten de grotschilders ook hebben gezien. Net als Van Gogh dit zag in de natuur en zo vele anderen. Wellicht niet met MDMA op, maar waarschijnlijk wel in een bijzondere gemoedstoestand. Waar ik naartoe wil is dat onze obsessie met de idee dat alles ergens toe is, dat dat maar een aanname is. Een zingevende aanname.

Verbeelding en werkelijkheid

De mens is het dier met de grote cortex, een ongekend vermogen tot verbeelding en fantasie. De menselijke zoektocht is misschien wel om te leren omgaan met dit vermogen.

Binnen een bepaalde alchemistische stroming wordt er een interessant onderscheid gemaakt tussen verbeelding en fantasie, dat me altijd is bijgebleven. Verbeelding valt daarbij onder 'goede', fantasie onder 'kwade' zaken. Dat is opmerkelijk, omdat wij verbeelding, inbeelding en fantasie vaak door elkaar gebruiken. Maar inderdaad kun je een helder onderscheid maken als je kijkt naar de intentie van de

persoon die verbeeldt of inbeeldt. De intentie of de gemoedstoestand. Fantaseren over een grote speedboot met mooie vrouwen of over een zaal vol voor jou klappende mensen komt voort uit een verlangen. Je bent in feite aan het dagdromen. Je bent afwezig in de werkelijkheid. Als je fantaseert over aankomende rampspoed of mensen die het op jou gemunt hebben, dan is het niet anders, alleen is het nu afkeer dat je voedt. Je bent afwezig in de werkelijkheid. Verbeelding, in de kunstzinnige zin, gaat eerder over een soort transformatie. Een bepaald gevoel of betekenisveld dat wordt getransformeerd naar een uitingsvorm. Eigenlijk iets compleet anders dus. Een heel ander proces.

In onze tijd wordt er veel reclame gemaakt voor het volgen van je dromen, je verlangens bedoelen ze. Liefst zijn dat dan dromen die economisch iets opleveren uiteraard, of die je zo ontevreden maken over je huidige situatie, dat je spullen gaat kopen. Maar ook uit 'spirituele hoek' worden uitspraken als 'volg je hart' en 'ga je dromen achterna' makkelijk door elkaar gebruikt.

Vanuit Boeddhistische optiek zijn dromen denk ik van weinig nut voor de ontwikkeling richting een meer verlicht of vrij wezen. Volg je hart betekent daar in feite het tegenovergestelde. Het Hart weet immers in het hier en nu wat te doen op ieder moment. De droom is al snel meer een projectie van het ego, een verlangen, een fantasie. Daarmee is niet gezegd dat de weg van het hart je niet naar een 'droom' zou kunnen brengen of dat een 'droom' helemaal geen aanwijzing kan bevatten.

Wedergeboorte
onder De Boom

E.T.A. Hoffman (Duitse staten, 18^e eeuw) neemt ons in zijn boeken mee naar het spanningsveld tussen fantasie en werkelijkheid en hoe de mens hier mee om kan gaan. Hij presenteert drie alternatieven om het spectrum mee op te zetten. Meestal aan de hand van relaties tussen man en vrouw. Zo is er de mogelijkheid zich te verliezen in de fantasie aan de ene kant: Eeuwig blijven smachten naar een vrouw die je één keer hebt ontmoet of hebt verloren. Aan de andere kant kan men zich verliezen in slechts de realiteit en als derde is er de poging om een soort verzoening te vinden. Daar zou je de droom een rol kunnen laten hebben als projectie van de innerlijke essentie die zich in de werkelijkheid wil manifesteren.

Erich Fromm (psychoanalyticus midden 20^e eeuw) komt met een vergelijkbaar denken, als hij twee pathologische vormen omschrijft als uitersten van een psychologisch spectrum. De mens die helemaal in zijn eigen wereld leeft, pratend tegen zichzelf in een fantasiewereld - psychotisch wellicht – vormt het ene uiteinde van het spectrum. Hier wordt de metafoor van de filmmaker gebruikt. Deze persoon creëert helemaal zijn eigen film en projecteert die op de buitenwereld of zelfs niet eens. Het andere uiteinde vormt de persoon die volledig aangepast is, precies doet wat deze denkt dat er van hem of haar verwacht wordt. Deze persoon creëert helemaal niets, deze persoon is slechts spiegel van de omgeving. Fromm benadrukt dat in de maatschappij de filmmaker duidelijk als ziek wordt geïdentificeerd, maar dat de spiegelmens net zo ziek is. Hier zien we ook de metaforen vanuit de 18e eeuw in gebruik, met een essentie en

een omgeving waartussen we verzoening dienen te vinden.

Ik denk dat in het Boeddhisme de kaarten wat anders liggen als het gaat om de omgang met de Cortex of verbeelding. De essentie of ziel is daar niet zo een belangrijke metafoor, de psyché wel. De mens kun je je voorstellen als een psyché waardoor gedachten stromen als wolken. Wolken waar de psyché verlangt en angsten op projecteert. De wolken komen aangewaaid uit vroeger tijden of zijn afkomstig van anderen. De psyché is in het Boeddhisme onderdeel van het lichaam. Dat maakt het goed te begrijpen dat onze psychische reacties onmiddellijk weerslag hebben op ademhaling, hartslag, spierspanning enzovoort. Wanneer je gaat zien dat je zelf – met je verbeelding in zekere zin – je lijden creëert, kun je dit deel van je lijden steeds meer loslaten.

Van verbeelding tot opdracht

De mens scheidt door zijn vermogen tot verbeelding, onvermijdelijk een wereldbeeld. Natuurlijk neemt hij dit normaliter grotendeels over van de maatschappij waarin de persoon leeft. Je kunt het wereldbeeld ook een 'geloof' noemen. Het onderscheid dat wij zijn gaan maken tussen geloof en andere vormen van wereldbeschouwing vind ik vanuit deze logica uitermate kunstmatig. Geloof in de rede of geloof in een God, het maakt allemaal weinig uit. Het zijn concepten, waarvan iedereen zonder het vaak door te hebben, geloof van maakt. Waar het nu om gaat, is dat het wereldbeeld of de metafysica eigenlijk altijd wel een boodschap bezit over wat goed, slecht en belangrijk is. Het bevat daarmee een zekere 'opdracht'. Het

dubbele is dat er vaak meerdere, tegenstrijdige opdrachten in een cultuur verpakt zitten. Als men over met de Europese cultuur dweept, dan gaat het bijvoorbeeld allemaal over 'hogere' waarden. De realiteit is echter dat de mensen geen aanzien verwerven op die waarden, maar op basis van rijkdom en roem. In extreme zie je dit in zekere zin in fundamentalistische stromingen, waar men boeken heilig en goddelijk verklaart die men op geen enkele manier naleeft. 'Gij zult niet doden'. De mens krijgt dus in zijn leven bijna altijd te maken met tegenstrijdige opdrachten. Die tegenstrijdigheid zien we terug bij de bereidheid tot armoede van de kunstenaar en de oproep tot het loslaten van materiële en vleselijke verlangens bij religie. Kunstenaar en Religieuze mens komen ook hier onder één noemer te staan. De wereld is immers gebouwd voor en door praktische mensen, die zich vooral richten op het veiligstellen van hun materiële en sociale behoeften. Sociale aanpassing is daarvoor over het algemeen een bevorderend houding en men kiest daar dan ook voor. Een logische keuze in zekere zin. Maar net als de bijenkolonie werkbijen heeft en darren, kent de mens wellicht ook verschillende soorten die een verschillende opdracht binnen het geheel hebben. Voor de verbeeldende mens liggen de prioriteiten simpelweg anders. Hoewel verleidelijk, gaat het hier er niet om het een hoger dan het ander aan te slaan. Er is simpelweg een orde, als die uit balans is, als de soorten elkaar niet erkennen, komt er hommelles van. We hebben elkaar nodig.

Opdracht en initiatie

Al vanaf het begin der tijden zijn er bij de mens ritue-

len te vinden die men initiatie noemt. Dat wij die niet of maar heel licht kennen in de Westerse cultuur is historisch zeker eerder uitzondering dan regel. Het is moeilijk het thema van 'de opdracht van de mens' te bespreken zonder het thema van de initiatie te beroeren. De initiatie is een overgangsrитуeel van de ene fase naar de volgende. Meestal gaat het om de begeleiding bij de transformatie van kind naar volwassene. Begeleiding klinkt zachtzinnig, maar het gaat er zeker niet altijd zachtzinnig aan toe, men komt er vaak met littekens uit.

De initiatie kent twee schijnbaar tegenstrijdige varianten. Aan de ene kant is er de initiatie, waarmee de geïnitieerde, onderdeel wordt van de groep (en sekse). De geïnitieerde moet door deze transformatie boven zijn eigen ego en belangen uit leren stijgen en de belangen van de groep gaan dienen. Hij of zij leert dat er iets is dat hem overstijgt waar hij of zij deel van is. Iets wat zich in de tijd uitstrekt van voor de eigen geboorte tot na de eigen dood. Ook betekent het vaak een loskomen van de ouders en vooral de moeder in het geval van jongens.

Aan de andere kant gaat het soms juist ook over het loskomen van de sociale groep om juist de eigen weg of opdracht te vinden.

In beide situaties zijn de rituelen meestal onderdeel van een mythologie die er verder betekenis aan geeft. Bijna altijd hebben initiaties ook het karakter van een beproeving.

In beide gevallen zit er een duidelijke betekenis aan

Overgave

het ritueel dat aan het leven een plek of opdracht verbindt. Bij de tweede initiatie-variant gaat het eerder om het scheppen van een ritueel dat een proces opstart of behelst, waardoor de geïnitieerde zijn opdracht zelf kan vinden. Langdurige eenzaamheid is daar vaak een onderdeel van.

In het Christendom, kunnen we hier ook het concept van de wedergeboorte terugvinden. Initiatie is een vorm van wedergeboorte. Een getranscendeerd opnieuw geboren worden. Bij een wedergeboorte moet het oude ego sterven. Er is overgave aan iets groters, het ego-lichaam wordt middel in plaats van doel. Verlossing van het gewicht van het ego dat op ons drukt, de ketening die ons doet sleuren door het leven. Ook het Verlicht raken van de Boeddha onder de boom is te lezen als een laatste initiatie, een laatste proeve.

Er zijn ook stemmen die zeggen dat het hele leven een initiatie is. Al dan niet in meerdere rondes. Wat in ieder geval opvallend is, is dat de rol ervan zo naar de achtergrond is geraakt in onze cultuur en dat we dus zonder verbinding aan een groter verhaal leven.

Initiatie en gemoedstoestand

Joseph Campbell, misschien wel de bekendste mytholoog, schrijft veel over initiatie, het is een kernthema binnen de mythologie. Het interessante is dat hij echter desgevraagd ook heel duidelijk stelt dat hetgene waar de mens uiteindelijk echter naar op zoek is, een gemoedstoestand is: het gevoel echt te leven. De weg naar dat gevoel toe kun je echter nog steeds zien als een initiatie. Laten we er even vanuit gaan dat het gevoel echt te leven zit in een leven vol overgave. Weinig

afwachten in verlangen of berekening en terughoudendheid. In zekere zin is Verlicht zijn daar een extreme variant van zou ik zeggen.

Verlicht worden is een vrij abstracte term, maar overgave is iets dat we toch wel iets beter kennen. Dat kennen we vaak iets beter in het klein. Je springt in één keer in het koude water, of je twijfelt als puber de dansvloer op te gaan en hup daar ga je. Misschien ga je in een achtbaan, wat je eerder nooit durfde. Blijf je in de angst zitten, dan heb je een rottijd. Kun je je net wel overgeven, dan ga je helemaal los. Een toestand van overgave kunnen we in die zin wel een beetje een gevoel bij vormen.

Mensen die in een oorlog gevochten hebben, kennen dit gevoel van overgave soms uit de gevechten. Zij raken daar soms aan verslaafd. Daarin zit dan ook het grote probleem met ieder gevoel van helemaal te leven. We willen het vasthouden. En dat kan niet, want alles verandert. Dat is de paradox waar de meditatie je in initieert. We komen weer bij de overgave, de wedergeboorte, de verlichting, de kruisiging in tijd en ruimte, hier en nu.

De evolutie van religieuze en artistieke inspiratie

We zijn in de prehistorie, ergens in midden Frankrijk in een rotsig landschap. Het is net begonnen te sneeuwen, hele kleine vlokjes worden door een felle wind langs de rotswand geblazen. Een lange slanke vrouw die daar loopt met haar meisje van zeven schrikt van de plotse kou. Weliswaar is ze gehuld in berenvel, maar ze zijn beiden niet berekend op een sneeuwstorm en ze wordt bang, want ze zijn nog ver van huis. Wanhopig kijkt ze om zich heen, op zoek naar een schuilplaats. Ergens verderop ziet ze een spleet in de rots. Ze trekt het kind achter zich aan de spelonk in. Daar wordt het gauw breder en ze besluit dieper de grot in te gaan waar het warmer is dan buiten. Ze steekt haar fakkel aan. Ze ziet handafdrukken in het aarderood langs de wand van de rots. Ze raakt ze aan en voelt zich verbonden met haar voorgangers. Tien meter verder komt ze in een grote grot waar boven haar uit aan alle kanten tekeningen in het vlammenvuur flakkeren. Donkerrode bizonen en bruine paarden, mensen met speren, een magisch tafereel. De vrouw waant zich in een andere wereld, een mysterieuze wereld en toch zo herkenbaar. Het jonge meisje kijkt haar ogen uit. Een heel nieuwe vorm van verwondering betovert de twee.

Dertigduizend jaar later. Twee wetenschappers lopen de grot binnen, die inmiddels tien jaar geleden is ontdekt. Ze voeren een heftige discussie of deze grot nu religieuze betekenis had of dat het 'alleen' kunst was. Tja.

Verlichting

Laten we een sprong maken naar de 18^e eeuw, een fascinerende periode, omdat in deze tijd de omtrek-

ken van het huidige wereldbeeld worden geschetst. De biografie "E.T.A Hoffman" van Rüdiger Safranski en het boek "Alexander von Humboldt, uitvinder van de natuur" van Andrea Wulf vormden een grote inspiratiebron bij het leren kennen van deze tijd. Ook het essay 'De Barbaren' van Alessandro Baricco geeft daarnaast een mooi inzicht in de fundamenteën van ons wereldbeeld, vooral onder de elite.

Biograaf Safranski beschrijft hoe de Duitse schrijver en componist E.T.A. Hoffmann (eind 18^e eeuw) zijn ideeën over artistieke schepping uitwerkt doormiddel van zijn hoofdpersoon 'Ridder Gluck'. Ze zullen iedere kunstenaar van nu zeer bekend voorkomen. "De inspiratie brengt een nieuw, onwillekeurig ik tevoorschijn. In zijn extase is het breekbaar, vluchtig, maar vooral los van het 'normale' ik, 'afgescheiden'. De dichotomie tussen binnen en buiten wordt ook nog overgebracht naar het innerlijk zelf: het ik dat over zichzelf beschikt is 'buiten', is van de bronnen van inspiratie gescheiden, die bronnen vormen dat 'heilige' in het diepst van de ziel dat je heel makkelijk kunt verraden, als je je ingevingen opoffert aan uitwendige maatstaven..." Dit meneer", bekennt ridder Gluck "heb ik allemaal geschreven toen ik uit het rijk der dromen kwam. Maar ik verried het heilige aan onheiligen". Uit dit stuk tekst blijken naar mijn idee een aantal wezenlijke zaken. De verschuiving van - door God ingegeven - naar, - door de ziel ingegeven - heeft plaatsgevonden. Voortaan is het de innerlijke essentie waar het om gaat, het binnenste waar het heilige resideert. Een belangrijk argument voor individualisme en een enorme draaiing vanuit het Middeleeuws per-

spectief dat omhoog gericht was. De bron gaat van boven naar binnen nogmaals.

Ook beschrijving van de artistieke inspiratie-ervaring-het onderscheid tussen weg De ervaring van het moment van inspiratie wordt in feite omschreven als een religieuze ervaring. Alleen zijn de Middeleeuwen voorbij, waardoor God eruit is gehaald. Jung en Van Den Berk zouden dit wellicht een numineuze ervaring noemen. Waar het om gaat is te zien dat de manier van omschrijven verandert door de wereldbeschouwing, maar dat de ervaring zelf dezelfde blijft.

In de geciteerde tekst zien we heel duidelijk de verwijzing naar 'het heilige', hetgeen natuurlijk wel degelijk (nog) een verwijzing naar het religieuze is. Van het heilige boven naar het heilige binnen. Dat is misschien wel De Romantiek in de notendop. Daarbij maakt het wellicht niet eens zoveel uit of dat heilige nog met God van doen heeft in de klassieke zin, maar duidelijk is dat artistieke en spirituele inspiratie hier niet te onderscheiden zijn. Kunst is religie ook in die zin, alleen zit de goddelijke inspiratie nu van binnen en komt het gevaar uit de aanpassing aan de bewuste (maatschappelijke) bedoelingen. (Safranski gaat verder) "Hoffmann...wijst bovendien... op het gevaar dat elke artistieke schepping loopt, in die zin dat ze altijd, wil ze slagen, de band met het scheppende middelpunt nodig heeft, die het ik met zijn bewuste bedoelingen echter niet in zijn macht heeft...storingen, zoals die worden opgeroepen door rekening te houden met de smaak van het publiek, met het effect, met geld en ijdelheid". Zien wij hier niet nog vage beelden doorschemeren van Jezus die noopt tot het

achterlaten van de familie (lees: maatschappelijke conventies)? De artistiek-religieuze ervaring moet worden betaald met de munt van afscheiding van de maatschappij. Hoe het ook zei, we zien hier de idee ontstaan van de moderne kunstenaar. Iemand die een roeping van binnenuit heeft en moet vechten tegen de maatschappij. De ware kunstenaar als slaaf van zijn zware ziel is geboren. Wat zou er gebeuren als we dit verhaal niet meer geloofden? Als we ons gaan realiseren dat de mensen snakken naar een ontsnapping uit de sleur, snakken naar nieuwe ervaringen, naar de ervaring te leven? Als we ons gaan realiseren dat die afscheiding niet meer nodig is?

Christendom en Verlichting

“Het leven is niet het oplossen van problemen, maar het ervaren van ervaringen”

De wetenschap als ervaring

Een van mijn favoriete periodes om over te lezen is de vroege Verlichting. Niet het vroegste begin waar men nog onder het juk van de kerk zit en het leven moet vrezen, maar vlak daarna. De Verlichting is dan nog pas net 'vrij' van de kerk en nog niet geknecht door een nieuwe macht. Vrije geesten maken de wereld vrij en zij laten zich leiden door een ongeremde nieuwsgierigheid en enthousiasme. Kunst en wetenschap zijn nog één. De rede mag nog verliefd zijn en de denker mag nog dichten. Soms lijkt het alsof in de korte periodes in de geschiedenis dat de macht gedesoriënteerd is en verschuift, de basis gelegd voor een lange periode daarna. Een korte periode, waarin het spel verandert om daarna een tijd gespeeld te worden volgens de nieuwe regels. De vroege Verlichting is zo een periode. Het wereldbeeld verandert drastisch, maar er wordt ook voortgebouwd op het met de eeuwen geëvolueerde Christelijke wereldbeeld.

In de vroege Verlichting zie je de ontdekkingsreizigers de wereld verkennen, met fantastische ontdekkingsreizen, via microscopen, met experimenten en nieuw denken. De wetenschap is nog een ervaring. Het is voor velen nog een bezigheid, een doel an sich. Le science pour le science. Naarmate de macht de zaak weer overneemt wordt de wetenschap 'belangrijk'. Het wordt een machtsfactor, een middel tot een doel. De wetenschappelijke methode wordt een dogma. Problemen formuleren en oplossen wordt een van de belangrijkste vormen van zingeving.

Entzäuberung der Welt

De laatste zin van de vorige alinea sluit mooi aan bij die andere 'onttovering van de wereld' die na het einde van De (formele) Verlichting benoemd wordt door Weber. De idee dat de wereld zijn magie verliest doordat alles analyseerbaar en begrijpelijk wordt. Zelf denk ik dat we die periode al aan het ontgroeien zijn. Begin twintigste eeuw dacht men echt nog dat de zaak te begrijpen viel en dat het daarmee 'uit' was. Als je er net achter bent dat verliefdheid 'een stofje' in de hersenen 'is'. Dan kun je je daar misschien onttoverd door voelen. Maar na verloop van tijd ga je toch zien dat het allemaal niks uitmaakt voor de verliefdheid. Het feit dat iedere gebeurtenis ook terug te vinden is in de materie, bevestigt nog geen materieel wereldbeeld. Dat je een prachtig schilderij ook digitaal kunt opslaan in enen en nullen, dat maakt het schilderij nog niet minder mooi. Het is denk ik gewoon een kwestie van wennen. Een zenfilosoof als Alan Watts zou het waarschijnlijk zo verklaren: overal waar we zoeken naar een verklaring zullen we er automatisch een vinden. Dat proces noemt men soms wetenschap, maar soms ook (legalistische) religie. Ze verschillen niet zoveel als we denken. Dat kun je beeldend mooi zien. Stel je eens zo een echte Indianenstam voor waar ze via dans in trance raken. Zet daar een twee glazen wanden naast die gelijk werken als tijdmachine. De ene wand kijkt uit op een tafel waar men een religieuze discussie voert in 1645, de andere op een wetenschappelijke discussie die men aan een andere tafel voert in 1985. De sjamaan - inmiddels uit trance - kijkt eerst door de ene wand en vervolgens door de andere. Voor de sjamaan lijken die situaties

als druppels water op elkaar. Woorden en nog eens woorden, modellering na modellering van de werkelijkheid. Hij snapt niet wat die mensen toch aan het doen zijn. Gelukkig maar dat hij geen wand heeft met uitzicht op al die duizenden kantoren met mensen achter schermen, want dan zou hij waarschijnlijk denken dat de mensen allemaal in trance naar een God aan het kijken zijn.

De natuur in Verlichting en Christendom

Wanneer we kijken naar de houding ten opzichte van de natuur in Christendom en Verlichting is het interessant om dit naast de ervaring van de natuur bij jager-verzamelaars te zetten. Laten we eens kijken naar een uitspraak in de Bijbel over de natuur.

GEN. 1.26 "En God zei: Laten Wij mensen maken naar Ons beeld, naar Onze gelijkenis; en laten zij heersen over de vissen van de zee, over de vogels in de lucht, over het vee, over heel de aarde en over al de kruipende dieren die over de aarde kruipen!"

Bij de overgang van jager-verzamelaars naar landbouwers past een dergelijke uitspraak goed. De mens is geen dier meer dat zich 'tussen' de andere dieren 'door' de natuur beweegt. Het is een wezen dat een stuk land omzet in door hem beheerd gebied. Het beheren en beheersen komt hier naar mijn idee in het bloed van de mensen. Anders dan de jager-verzamelaars, is er opeens sprake van een meer statische verhouding tot de wereld. Je hebt iets en je wil dat het hetzelfde blijft. Daartoe beheer en beheers je. Er ontstaat daarmee een geestelijke afstand tot de natuur, de natuur wordt tot op zekere hoogte object. Je kunt

Wedergeboorte
in Het Kruis

dit zelfs doortrekken naar het leven zelf. De grondhouding wordt beheersing. Overgave en vertrouwen aan het leven worden een grotere uitdaging. De mens krijgt hele nieuwe menselijke uitdagingen, een heel nieuwe vorm van religie is misschien wel het antwoord op deze uitdagingen. Mytholoog Joseph Campbell beschrijft in detail hoe de scheppingsverhalen, kunst en religie veranderen met de overgang van jager-verzamelaars naar de landbouwers. De mens komt in grotere hiërarchieën te leven, waar de een voor de ander werkt een heel leven lang. De verhouding tussen mensen neemt objectievere vormen aan dan bij de jager-verzamelaars.

De (late) Verlichting is te zien als een continuering van de grondhouding van de landbouwers. De beheersing van de natuur neemt een nog hogere vlucht. De geestelijke afstand tot de natuur wordt nog groter. De natuur is nu over het algemeen op afstand, we raken deze letterlijk niet meer aan. Organisaties worden groter en scheppen structuren waarin cellen tijdelijk worden ingevuld door vervangbare mensen met een bepaalde selectie aan eigenschappen. De relatie van mens tot mens wordt nog objectiever. Mensen leven hun hele leven in organisatiecellen. Onderwijscellen, bedrijfscellen, overheidscellen en men krijgt overal nummers die hen representeren, sofinummers, belastingnummers, klantnummers, telefoonnummers. Vanuit die nummers hebben we dan rechten en plichten.

Dat is handig. Dat is goed. Echt, heel goed, heel veilig. Alles onder controle.

Sleur.

Het geloof dat beheersing vooruitgang is, zit aan de wortel van ons wereldbeeld. Maar het leven is niet het oplossen van problemen, het voorkomen van risico's, het beheersen vanuit het ego. Het is het ervaren van ervaringen. De natuur biedt ons die mogelijkheid van enkel ervaren, ook nu nog, juist nu. De natuur laat ons het 'zijnde' zien, het wonder. We hoeven even niet te reageren, niet te oordelen, de cortex kan rusten, de ervaring wordt direct, we kunnen even alleen maar zijn in de natuur.

“Nicht wie die Welt ist, ist das Mystische, sondern daß sie ist” (Wittgenstein).

Bomen en onsterfelijkheid, zonde en verlossing

“Van alle bomen in de tuin mag je eten, maar niet van de boom van de kennis van goed en kwaad; wanneer je daarvan eet, zul je onherroepelijk sterven” (Genesis, Bijbel)

We duiken nog iets verder in de relatie tussen beheersen, oordelen en de ervaring van leven. Met een ander stukje uit Genesis.

Het verhaal van Adam en Eva heeft me altijd gefascineerd. Scheppingsverhalen en hun interpretatie zeggen veel over de basis van ons wereldbeeld. Toch heeft de gebruikelijke interpretatie van dit verhaal me nooit kunnen inspireren. Pas door inzichten van Oosterse origine raakte de wijsheid van het verhaal me.

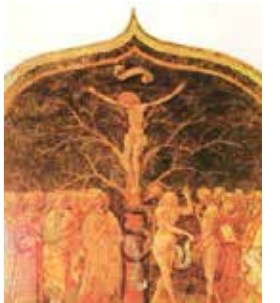
Centraal in de Boeddhistische beoefening staat het om te leren zien en ervaren dat je eigen oordeel je eigen lijden creëert. Door iets te benoemen als ‘slecht’, word je boos, je voelt afkeer, creëert spanning in je lichaam en je bewustzijn vernauwt zich, gaat zich richten op dat ene ding. Door iets te benoemen als ‘goed’ wil je het behouden, je trekt het aan. Ook dit creëert spanning in je lichaam en je vernauwt je bewustzijn om te bedenken hoe dit te behouden. Door te oordelen raak je gescheiden van de goddelijke ervaring, het open bewustzijn, het geheel dat stroomt, Het Paradijs.

Naar mijn idee naderen Oosterse en Bijbelse ideeën elkaar in deze mythologie. In het Boeddhisme heet het bevrijd raken van oordeel Verlicht worden, in het Christendom Verlost of Wedergeboren worden.

De mythe en diens symbolen zeggen iets over de essentie van het mens zijn en bevatten kennis over hoe het leven ten volle geleefd kan worden.

Afsluiten na Genesis

In het verhaal van Genesis zien we een centrale rol voor bomen. De boom van ‘kennis van goed en kwaad’ en ‘de boom van het (eeuwige)leven’. Al beweren sommigen dat dit dezelfde boom is. Bomen behoren tot de belangrijkste symbolen en hen wordt in meer scheppingsverhalen een hoofdrol toegedicht. Het Jezuskruis had symbolisch dezelfde betekenis (of referentie) als de levensboom uit het paradijs. De boom staat in de Jungiaanse psychologie en bepaalde christelijke tradities ook voor geestelijke groei en wijsheid. Het Jezuskruis kwam overigens pas in de vijfde eeuw in gebruik. Het schijnt dat daarvoor de palm, dus ook een boom, het belangrijkste symbool was.

Eigenlijk nu pas, nu ik dit schrijf, realiseer ik me dat alle vier de beeldende werken in de tentoonstelling helemaal zijn opgebouwd rond boom en kruis. Ik realiseer me zojuist dat de ‘overgave’ ook aan een boom is verbonden. Wat zou mij dat willen zeggen?

Zonde en Verlossing,
Oordeel en Ervaring

Wedergeboorte
in Het Kruis

